

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XV

BELGRADE 1984

<http://www.balkaninstitut.com>

танка из 1821. оставио је извесне податке који су јединствени и који су до објаве хронике били непознати историчарима и истраживачима.

Пошто је Стојка био прота у Мехадји и директор народних нејунитатских румунских и српских школа на целој територији влашко-илпрског пука, то је дао и драгоцене податке о стању тих школа и црквеног живота, о систему образовања и школским уџбеницима на румунском језику.

Вредност *Хронике Баната* уочили су већ тада неки хроничареви савременици, а познати румунски историчар Николае Јорга је рекао да она представља извор који има велики значај. Хроника верно приказује све видове друштвено-поли-

тичког, економског, војног и културног живота банатских Румуна у XVIII и почетком XIX века. Па ипак је хроничар Стојка дуго остао слабо познат зато што је његова *Хроника Баната* штампана први пут тек 1969. захваљујући румунском историчару Д. Мيوки који је проучио дело и припремио га за штампу.

За историографију је свакако најзначајнији последњи део хронике који садржи сећања, мемоарску грађу која се добрим делом заснива на белешкама што их је водио аутор или неко друго лице, па се књига одликује објективношћу, тачношћу и историјском истином.

Глигор Попи

Живота Борбевих, ЧУКУР ЧЕСМА 1862, Београд 1983, 318 стр.

У „Нолитовој“ библиотеци „Историја“ објављена је студија о одласку Турака из Србије. Аутор је у првом поглављу „У сусрет сукобу“ (стр. 7—60) доста простора посветио периоду 1815—1862, од споразума на Белици између кнеза Милоша Обреновића и Марашли Али-паше, којим је Србија добила извјесну аутономију. Упорном дипломатском борбом, ослањајући се и на царску Русију, српски кнез је 1830. проширио самоуправу и учврстио положај мале Кнежевине. Највећу невољу су чинили Турци, који су нерадо напуштали српске градове, тако да су тврђаве с турском посадом постале извор нестабилности за Србију. Мијешање Турака у унутрашње послове Кнежевине и повремене испади против Срба реметили су спокојство, па се мало ко бринуо да се испуне обавезе из Хатишерифа. Кнез Милош је у току своје друге владавине (1858—1860) узалудно покретао питање турског одласка из српских градова, па је још увијек важила лозинка „Ој, Турцине, за невољу куме, а ти,

Влаше, силом побратиме“. Чини се да је аутор пропустио да нагласи како су се у политици Караборба и кнеза Милоша кристалисале двије политике српског села, да је превагнула лукава Милошева дипломатска игра, али да она борбена, Караборбева, струја није никад остала без присталица. То се испојило и у сукобу 1862. године.

Друго поглавље „У Београду од 3. до 5. јуна“ (стр. 61—131) обухвата најдраматичнији тренутак кризе. Кнез Михаило Обреновић је дипломатским средствима покренуо спор, али није запоставио војни фактор, што се није допало Турској. Сукоби између српских и турских грађана код Чукур-чесме 3. јуна 1862. покренули су нове тразавице и сукобе са жртвама на обје стране. Турци су се дрзнули да топовима с Калемегданске тврђаве туку београдску варош. Становништво се разбежало, а знатан дио Јевреја склонио се у Земун и Панчево под аустријску заштиту. Жене угледних достојанственика нашле су уточиште у Топчидеру. Било је и пљачке напуштених

кућа, подједнако и српских и турских. Метеж је био општи, а по збјеговима је дијељен хљеб. Српска војска и добровољци с разних страна нису напустили Београд јер су чарке и озбиљни сукоби могли лако довести до рата. Било је и преговора између српских и турских власти, али без резултата; привидно смиривање је више личило на ново заоштравање.

Аутор је у поглављу „На калемегданским барикадама и на границама Србије“ (стр. 132—219) увео читаоца у прилике у којима се Србија затекла 1862. године. Београдске власти су завеле пријеки суд да би се спрјечила пљачка. За врховног команданта цјелокупне одбране Београда постављен је пуковник Иполит Форентин Монден, а ту се од познатијих странаца нашао и Чех Фрања Зах. Било је Срба из разних крајева ван Србије, а такође су се и неки бугарски емигранти укључили у добровољачке одреде. Баџи из Лицејске легије, надахнути ватреним родољубљем, ужурбано су вјежбали и спремали се за окршаје. У том шаренилу опанака, фесова, шубара и црногорских завратки као да је све дисало једним духом. Добровољци из унутрашњости дошли су да појачају одбрану, а скупљани су и прилози за рат. Захваћени паником, туркофили нису смјели да се огласе. Србију је Фазли-паша опасао војском од Тимока до ушћа Дрине, а неугодни Омер-паша Латас настојао је да скрши црногорску одбрану. У Кнежевини су расле симпатије за Црну Гору, па су присталице „ратне странке“ потезале и то у намјери да се што прије зарати. Већ су кројени планови да се побуне Босна и Бугарска, да један дио српске војске крене путем Санџаку и Црној Гори, затим према Херцеговини и Босни (ка Бањалуци, Бихаћу, Сарајеву и Травнику), док би дио снага био упућен ка бугарском Трнову. Србија је настојала да из пасивног положаја стекне извјесну војну иницијативу и ослаби турски притисак.

У глави „Дипломатска активност и решење кризе“ (стр. 220—

—279), Борђевић је захватио понашање великих сила према насталој кризи. Кнез Михаило је избјегавао да уђе у рат по сваку цијену, али је одбијао да пред лицем Европе покаже да прихвата рјешење којим се задовољавају само турски интереси, па је кризу оставио отвореном. Срби су у борбама освојили дио београдске вароши, али је тврди Калемегдан још био ван њиховог домаћаја. За Србију није било напретка док Турци не оду. Двије најзаинтересованије силе, Русија и Аустрија, нису биле за отварање ратног сукоба. Русија је била довољно слаба послије исцрпљујућег кримског рата (1853—1856), а Аустрија довољно непријатељски расположена према Србији. Беч се плашио да се не покрену Срби у Аустрији, јер нико није знао да ли ће једино они изразити незадовољство. Из своје осматрачнице према Београду — из Земунa, пограничног мјеста према Србији — Аустрија се спрема да у повољном тренутку запосједне град који лежи на ушћу двију ријека и обезбједи контролу над сјеверном Србијом. Француска се солидарисала с Русијом, а Енглеска је невољно напуштала Турску. У игри великих сила на конференцији у Цариграду, једино је било јасно да криза неће бити брзо ријешена. И Србија је испољила динамичну спољнополитичку активност, што јој је прибавило симпатије у дијелу европске штампе. Кнез Михаило је осјећао да би пораз Србије на дипломатском пољу водио његовој абдикацији. Конференција у Канлици ставила је кнеза пред избор: да прихвати или одбаци оно што су одлучиле велике силе. Кнез је ћутао, па се у љето 1862. још није знало да ли ће бити рат или мир. Британски дипломати Џорџ Булвер и Хенри Булвер покушали су у јулу и септембру 1862. да разјасне стање у самом Београду. Они су настојали да наговоре Србију да прихвати одлуке великих сила. Кнез Михаило је тешког срца одлучио да се поруше нека утврђења, распусте добровољци и прилике доведу у раније стање. Турци су напустили Соко и Ужине, а било је

јасно да ни у Београду неће дуго остати.

У последњем поглављу „Година 1862. у историји покрета за ослобођење и уједињење српског народа“ (стр. 280—285), аутор је закључио да Србија без 1862. не би добила Калемегдан 1867. и коначно иселила Турке из српских градова. Могло би се још подвући да је политика коју је кнез Милош водио према Турској била већ застарјела и да се дипломатским средствима не може много постићи. Србија је почела размишљати да као и Црна Гора уђе у ослободилачке

ратове за ослобођење и уједињење српског народа.

На крају књиге дате су Напомене (стр. 287—316). Књига је иначе без илустрација, што јој умањује естетску вриједност. Чини се да је ова драгоцјена студија из српске историје XIX вијека могла да каже још понеку ријеч о размирицама унутар „концерта великих сила“, јер је дуготрајно дипломатско надмудривање имало велики утицај на расплет кризе. Аутор је пропустио да допише регистар имена на крају књиге.

Милорад П. Радусиновић

Димитар Сирков, ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЈА 1938—1941,
София 1979, 344 стр.

Књига др Сиркова *Спољна политика Бугарске 1938—1941*, спада у ред ретких и пионирских дела у којима се обрађује проблематика спољнополитичких односа балканских земаља између два светска рата. Обрада спољне политике било које балканске земље, што значи и Бугарске, у једном узбурканом времену кад се није могло, хтело се то или не хтело, остати по страни, водила је неминовно обради читавог сплета догађаја на Балкану, па и у Европи, који су се одвијали филмском брзином у време припремања и започињања другог светског рата.

Аутор је извршио замашна истраживања архивске грађе и грађе која је објављена, како бугарске тако и грађе иностране провјеријеније, из Немачке, СССР, Југославије, итд. Сирков је такође савладао обиман фонд литературе — домаће бугарске и на језицима многих европских земаља. И архивски извори и литература коришћени су критички.

И поред тога што се аутор нашао пред огромним низом догађаја који су завређивали пажњу, он је ипак успео да одабере оне који су имали већи значај и за Бу-

гарску и за њене суседе, и да их документовано и целовито обради и осветли. Текст рађен научним методом документоване анализе на крају појединих целина, глава или поглавља пропраћен је успешним синтетичким уобличавањима и суштинским објашњавањима појединих крупних питања или епоха. Материја је презентирана тематски по фазама које су адекватне стварним кретањима бугарске спољне политике током 1938—1941. године.

У првој глави књиге (стр. 13—32), аутор излаже и осветљава унутрашње и међународне услове за реализацију спољне политике Бугарске у време које обрађује.

У другој глави (стр. 33—67) презентирана је спољна политика Бугарске у 1938. години, с посебним акцентом на осветљавању става владе Бугарске према солунском споразуму између влада Југославије, Грчке и Турске.

У трећој глави (стр. 70—111) обрађени су токови бугарске спољне политике непосредно после Минхенског споразума, посебно утицаји збивања око Чехословачке на одређене промене у бугарској спољној политици и на сукобе опо-